Hasan Cemil Çambel, Türk Gençliğinin Eğitimi ve Tarih Eğitimi

Bahri Ata*

Özet

Bu çalışmanın amacı; asker ve devlet adamı Hasan Cemil Çambel'in genel olarak eğitimci yönüne işaret etmek, millî eğitim, Türk gençliğinin eğitimi, tarih ve tarih eğitimi üzerine görüşlerini değerlendirmektir. Hasan Cemil'in kısa biyografisine yer verilmekte ve süreli yayınlardaki bazı eserleri ve yankıları da genel olarak incelenmektedir. Tarihsel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada Hasan Cemil'in "Millî Terbiyemizin Hedefleri" ve "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" yazıları geniş alıntılarla ayrıntılı incelenmeye çalışıldı. Hasan Cemil, edebî zevki ve yüksek kültürü ile Alman idealizm akımından yaptığı çevirilerle Türkçenin ifade gücünü zenginleştirmeye katkı verdi. Hasan Cemil'e göre gençlerin hür ruhlu, sağlam ahlâklı ve yüksek karakterli yetiştirilmesi gereklidir. Türk gençliği kahramanî hayat geleneğine uygun eğitilmelidir. Hasan Cemil'e göre gençlerin tarih eğitiminde efsaneler etkili bir şekilde kullanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Cemil Çambel, millî eğitim, Türk gençliği, tarih eğitimi.

Giriş

Kâzım Nâmi Duru, *Hatırat'ında* Türk gençliğinin eğitimi için bir arîza hazırladığını ve o sırada Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet eden Atatürk'e gönderdiğini yazmaktadır. Atatürk, Kâzım Nâmi'ye ertesi gün yanına gelmesi için haber gönderir. Kâzım Nâmi, Dolmabahçe'ye gittiğinde Atatürk'ü göremez, Genel Sekreter M. Tevfik Bıyıkoğlu, Atatürk'ün şu mesajını iletir: "Ancak bu işi konuşmadan önce bir kere Hasan Cemil ile konuşmasını isterim. Gitsin, bir kere Cemil'i görsün." (Duru, 2017, s.132).

Kâzım Nâmi'nin Atatürk ile tanışıklığı, Manastır Askerî İdadisine kadar gitmektedir. Üstelik Kâzım Nâmi, II. Meşrutiyet Döneminin de meşhur harbiye kökenli eğitimcisidir. Hâl böyle iken, Atatürk, neden bu görevi Hasan Cemil'e havale ediyor? Tıpkı Kâzım Nâmi gibi harbiyeli olan Hasan Cemil'in, eğitimci yönü nereden gelmektedir? Atatürk'ün gençliğin eğitimi meselesinde Hasan Cemil'e duyduğu bu yüksek güveninin sebebi nedir? Atatürk, Halk Fırkasının idare heyetinde gençlik sorunları ile ilgili neden onu görevlendirmiştir?

* Prof. Dr., G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Ankara, TURKEY; bahriata@gazi.edu.tr, https://orcid.org/ 0000-0002-2214-0560

İşte Kâzım Nâmi Duru'nun bu hatıra kırıntısı, zihnimde bu gibi soruların oluşmasına yol açtı. Bu sorulara cevap ararken -ki çoğunu cevaplayamadım, Hasan Cemil'in tarih eğitiminde efsanelerin önemi ile ilgili cesur fikirleri de dikkatimi çekti.

Bugün Türk eğitim tarihinin erken Cumhuriyet Dönemi'ne ilişkin araştırmalar incelense, Hasan Cemil Çambel'in ismine bile pek rastlamak mümkün değildir. YÖK tez kataloğunu taradığımda Hasan Cemil Çambel üzerine yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde bir biyografi ya da monografi yapılmadığını fark ettim. Hele *AnaBritannica* (1992:Cilt:6, s.303) gibi bir ansiklopedide kızları Fatma Perihan Çambel'e (1909-1987) ve Halet Çambel'e (1916-2014) birer madde ayırıp, "Asker ve siyaset adamı Hasan Cemil Çambel'in kızıdır." ifadesini görmek ve Hasan Cemil ile ilgili bu ansiklopedide bir maddeye rastlamamak oldukça şaşırtıcı oldu. Bir baba olarak Hasan Cemil'in; kanser araştırmacısı ve patolog Fatma Perihan Hanım'ı[1], hukukçu ve gazeteci Leyla Hanım'ı, Arkeolog Halet Hanım'ı, Mühendis Ali Bülent Bey'i de eğitimci kişiliği ile etkilediği anlaşılmaktadır.

Türk Ansiklopedisi'nin (1963) 11. cildinde "Hasan Cemil Çambel" maddesi, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*'nin (1992) 4. cildinde "Çambel, (Hasan Cemil)" maddesi yer almaktadır. Kopaçlı (1998) Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphane ve Arşivine Hasan Cemil Çambel adına yapılan bağışlar dolayısıyla bir yazı kaleme aldı. Diğer yandan youtube kanalına yüklenen videodan 2013'te Neval Sevindi'nin İstanbul Kırım Tatar Türkleri Derneğinde "Atatürk'ün yakın arkadaşı Hasan Cemil ile anılar ve günümüz" adlı bir konferans verdiğini öğrenmekteyiz. Aliy (2015) de *Kutadgubilig* dergisinde Hasan Cemil'in "Fichte ve Fichte'nin Hitapları" çalışması üzerine derinlemesine bir çalışma yapmıştır. Azize Aktaş Yasa (2021) da Atatürk Ansiklopedisi'nde "Hasan Cemil Çambel" maddesini yazmıştır.

Hasan Cemil'in eğitim ile ilgili fikirleriyle 1930'larda genç Cumhuriyet'in eğitim politikalarını da etkilediğini sezinleyebiliriz. Bu sezgiyi daha rasyonel temellere oturtmak için birinci ve ikinci elden kaynakları derinlemesine incelemek gerekir. Tarihsel yöntemi kullandığım bu çalışmada Hasan Cemil'in biyografisine ve bibliyografyasına kısaca değindikten sonra iki temel soruya cevap arayacağım. Bu sorular:

1. Hasan Cemil Çambel'in Türk gençliğinin eğitimi meselesine yaklaşımı nasıldır?
2. Hasan Cemil Çambel tarihçi olarak neler yapmıştı? Tarih eğitimi üzerine düşünceleri nelerdir?

1 Amerikan Kız Koleji mezunu kızı Fatma Perihan (1909-1987), Perihan Hasan adıyla 1928'de Ekim ayında *Türk Yurdu* dergisinde *(*Teşrin-i evvel,10/204) Thomas Carlyle'ın (1795-1881) "*Kahramanlara Perestiş*" (Hero Worship) adı kitabına bir tanıtım yazısı yazdı. Daha sonra Hollandalı biyolog ve mikroskop uzmanı Jan Swammerdan (1637-1680) üzerine de bir yazı yazdı. Fatma Perihan'ın bu yazısı, tıp ve kanser araştırmaları uzmanlığının âdeta habercisi niteliğindedir.

Bu iki sorunun cevabına geçmeden Hasan Cemil'in kısa biyografisine ve bibliyografyasına yer vermek, fikirlerini daha iyi anlamaya yardımcı olabilir.

1. Hasan Cemil Çambel'in Kısa Biyografisi

Hasan Cemil, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezine kızı Halet Çambel tarafından teslim edilen, kendi el yazısı ile yazdığı otobiyografi metninde ve 1 Kasım 1929 tarihinde, TBMM azası olarak kendi kaleminden Meclis'e verdiği muhtasar tercüme-i hal varakasında hayatını ayrıntılı anlatmaktadır. Aşağıdaki bilgileri büyük ölçüde bu kaynaklardan derleyerek okuyucuya sunmaya çalıştım.

Hasan Cemil, 15 Ocak 1875'te (R. 3 Kanun-i Sani 1290) Kala-i Sultaniye (Çanakkale) dâhilinde Ezine kazasında doğdu. Aile ismi Pamukcuoğlu'dur. 22 Mayıs 1889'da (R. 10 Mayıs 1305) Üsküdar'da Toptaşı Mekteb-i Rüştiye-i Askeriyesine girdi. Buradan Kuleli Mekteb-i İdadi Askeriyesine geçti. 28 Nisan 1894'te (R. 16 Nisan 1310) Mekteb-i Harbiye-i Şahaneye geçti. 17 Ağustos 1896'da (R. 5 Ağustos 1312) Harbiye'den piyade mülazımı olarak mezun oldu ve Erkan-ı Harbiye sınıfına seçildi. 24 Ocak 1898'de (R. 12 Kanun-i sani 1313) Erkan-ı Harbiye mülazım-evveli rütbesini aldı. 17 Ocak 1900'de (R.5 Kanun-i sani 1315) Erkan-ı Harp Yüzbaşısı olarak çıktı. 29 Eylül 1900'de (R.16 Eylül 1316) askerî bilgilerini tamamlamak için Almanya'ya gönderildi. 1 Nisan 1904 (R. 13 Mart 1320) Almanya'daki tahsili sona erdi ve İstanbul'a döndü. 1 Haziran 1904'te (R.19 Mayıs 1320) Rumeli Vilayat-ı Selâse-i Şahanesinde Jandarma Tensikat Müfettişi İtalyan General Emilio de Giorgis refakatine Erkan-ı Harbiye Binbaşısı olarak verildi. 3. Alay Kumandanı olarak Arnavutluk sevkiyatına gönderildi. Balkan Savaşı'nda Karargâh-ı Umumi Birinci Şube Müdürlüğünde bulundu. 1912-1913'te Berlin Sefareti'ne askerî ataşe olarak gönderildi. 1915'te Miralaylıkla ve 51. Fırka Kumandanı olarak Irak Harp Cephesine sevk edildi ve burada Felâhiye Muharebelerine (21 Ocak 1916-22 Nisan 1916) katıldı. 1917'de tekrar Berlin'e askerî ataşe tayin edildi. Şehzade Vahdettin'in Almanya ziyareti sırasında heyette askerî müşavir olan Mustafa Kemal Paşa ile yakınlığı pekişti. 21 Aralık 1921'de sağlık nedenlerinden dolayı emekliliğe sevk edildi. 1925'ten itibaren dört yıl Haliç Vapuru Şirketi Müdürlüğünde bulundu. 10 Ekim 1929'da mazbatasını alıp, 1 Kasım 1929'da Meclis'e katıldı. Hasan Cemil, 3. dönemden (1927) 8. döneme (1950) kadar milletvekili görevini sürdürdü. Almanca, Fransızca ve biraz da İngilizce bilmesinin 1939 ile 1946 arasında Hariciye Encümeni (Dışişleri Komisyonu Üyesi) olmasında etkili olmuş olabilir (Öztürk, 1993, s.134-136).

Hasan Cemil'in; bir kurmay subay olarak, Namık Kemal'in çömezi olarak bilinen Hüseyin Hilmi Paşa (1902) ile H. Hilmi Paşa´nın Rumeli Genel Müfettişliği döneminde ve Balkan Harbi sırasında Serasker Ahmed İzzet Paşa (1913) ile çalışmış olması, İttihat ve Terakki Partisinin önde gelenlerini bizzat tanımış olması, son

sadrazamlardan İbrahim Hakkı Paşa'nın damadı olması, Millî Mücadele'den sonra Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün yakınında olması, 1928 ile 1950 arasında Bolu Milletvekilliği Cumhuriyet Dönemi tarih araştırmalarında onun hatıralarını çok daha değerli kılmaktadır. Hasan Cemil (1949, s.34) "Türkler: Dilleri ve Kaderleri" yazısında "Atatürk ve İnönü; Türk birliğinin, Türk demokrasinin ve Türk kültür cumhuriyetinin bu iki büyük mimarı, Türkiye için bir örnek ve bir mektep oldular." diye yazmaktadır. 14 Mayıs 1950'deki genel seçimde Bolu'nun Demokrat Partinin adaylarına verdiği oyun, genel ortalamanın yüzde 10.2 fazlası olduğunu göz önüne getirirsek, Hasan Cemil'in 18 Ekim 1948'de *Ulus* gazetesinde Düzce ve Bolu'daki Demokrat Parti seçim mitingleri ile ilgili yazı, bir tür propaganda yazısı olarak değerlendirilebilir. İsmet İnönü'nün 18 Eylül 1967 tarihli Çambel'e kısa mektubundaki "Sevgili Kardeşim, Canım Çambel, Kardeşim Çambelim" hitap ifadeleri de yakınlıklarına işaret etmektedir. 9 Aralık 1967'de vefat etti. İstanbul'da, Karacaahmet Mezarlığına defnedildi.

2. Hasan Cemil Çambel'in Bibliyografyasına Genel Bir Bakış

Hasan Cemil Çambel, 1924'ten sonra Batı edebiyatına dair Almanca, Fransızca ve İngilizceden yaptığı çevirilerle ve telif yazılarla *Türk Yurdu, Anadolu Mecmuası ve Hayat Mecmuasına* önemli katkılarda bulundu. Bu çerçevede *Türk Yurdu, Anadolu Mecmuası ve Hayat Mecmuası* dergilerinde yayımlanan bazı çevirilerinin ve telif eserlerinin künyesi[2] aşağıda gösterilmektedir:

Türk Yurdu

- İsveçli yazar August Strindberg'ten "Atina'nın Yaran Meclisi 1-2-3-4" (Teşrin-i sani 1341- Mart 1341, sayı:2-4-5-6).
- Fichte'nin Hitabeleri (1-2) (Haziran-Temmuz 1341, sayı:9-10)
- August Strindberg'den "Mahkeme Günleri" (Mart, 1926, sayı:17)
- August Strindberg'den "Attila" (Ağustos, 1926, sayı:20)
- Alman yazar Friedrich Schiller'den "Haydutlar" (Temmuz 1341-Mayıs-Eylül 1926, sayı:11-21 arası, 1-2-3-4-5-6-7).
- İsveçli yazar Selma Lagerlöf'ten "Bataklı Damın Kızı" (Teşrin-i evvel 1926-Kanun-i sani 1927, sayı:22-23-24-25)
- Goethe'den "Faust'dan Birkaç Yaprak" (Kanun-i Sani, 1927, sayı. 25)
- Michelangelo Buonarroti ve Yüksek Sanatı (Şubat, 1927, sayı:26)

2 Daha kapsamlı, tam bir bibliyografya oluşturmak için Abdurraman Aliy'in (2015, s. 202-204) hazırladığı Hasan Cemil Çambel bibliyografyasına ve Azize Aktaş Yasa'nın (2021) *Atatürk Ansiklopedisi*'ndeki yazısına bakınız.

- Selma Lagerlöf'ten "İbişin Hasreti" (Temmuz-Ağustos 1927, sayı: 31-32)
- Heine Henrich'ten "Almanya'da Din ve Felsefe Tarihine Dair: Luther'e Kadar Almanya" (Ağustos, 1927, sayı: 32)
- Heine Henrich'ten "Almanya'da Din ve Felsefe Tarihine Dair: Luther'den Kant'a kadar" (Eylül 1927, sayı: 33)
- Heine Henrich'ten "Almanya'da Din ve Felsefe Tarihine Dair: Kant'tan Hegel'e Kadar" (Haziran, 1928, sayı: 6)
- Friedrich Schiller'den "Cenova'da Fiesko'nun Kıyamı (Cenovalı Fiesko'nun Komplosu): Bir Cumhuriyet Hailesi (Şubat-Eylül 1927 sayı:26-33)" (1-2-3-4-5-6-7-8).
- Oscar Wilde'den "Salome" (Bir perdelik facia) (Eylül, 1927, sayı. 33)
- Beynelmilel İhtisas Tabirleri (Ağustos, 1928, sayı: 2)
- Hamdullah Suphi'nin "Dağ Yolu" kitabını tanıtım yazısı (7 Ağustos tarihli *İkdam*'dan) (Ağustos, 1928, sayı:8/202)
- *Cicero'nun Nutku* (Kanun-i Sani- Nisan 1928, sayı:1/195, sayı:4/198) (1-2)
- *İnsanın Ezeli Vazifesi* (Şubat, 1928 sayı:2 (196)
- Herder'in Fragmanlarından Hulâsa "Fikriyat: Lisan ve Edebiyat" (1-2) (Teşrin-i evvel-Teşrin-i sani 1928, sayı:10-11)
- August Strindberg'den "Büyük Hikaye: İyi ve Fena)" (İbrahim Müteferrrika'nın ruhuna ithafen) (Mart, 1928, sayı:3/197)
- August Strindberg'den "Hamiler" (Temmuz 1928, sayı:7/201)
- Heine'nin Edebî Musâhabeleri "Almanya'da Din ve Felsefe Tarihine Dair" (1929)

Anadolu Mecmuası

- Rabindranath Tagore (1340/1924, sayı:6 ve 7)
- August Strindberg, (1340/1924, sayı:8)
- August Strindberg, "Cenaze Nöbeti", (1341/1925, sayı:9-10-11)

Hayat Mecmuası

- Jules Michelet'ten "Şaheserlerden: Kral Mücrim miydi?", (Mayıs-Haziran 1927, sayı:25-26-27).
- Jules Michelet'ten "Şaheserlerden: Jakobenler" (Eylül 1927, sayı:42-43).
- Selma Lagerlöf'ten "Şimal Edebiyatından: İsveç Edebiyatı Alp'in Hikâyesi" (Temmuz 1927, sayı:32)
- Şimal Edebiyatı: Laokoon (Temmuz 1927, sayı:33-34).

- August Strindberg'ten "İskandinavya Edebiyatı: Şovalye (Benet'in) Zevcesi" (Temmuz-Ağustos, 1927, sayı: 35-36-37).
- Hikâye: Ekinhard'dan Emma'ya (Eylül 1927, sayı:41)
- Selma Lagerlöf'ten "Şimal Edebiyatı: İsa ile Saint Peter ve Efsanesi" (Teşrin-i evvel 1927, sayı:47)
- Goethe'den "Şaheserlerden Goethe'nin [Hz] Muhammed'i " (Teşrin-i sani 1927, sayı:49)

Ayrı basım bazı çeviri ve eserleri

- Leipniz'in millî lisan'a dair muharreratı (1925)
- Ananın Ezeli Vazifesi (1928)
- Selma Lagerlöf'ten *Bir Efsane* (1929)
- *Büyük Nefha* (Üfleme) (1929)
- *Marten Martensten'den "Hasan'ın Va'idi"* (1929)
- Meister Eckehart'ın *Nietzsche* (1929)
- *Millî Terbiyemizin Hedefleri* (1931)
- *Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir? (1934)*

Türk Yurdu'nda yayımlanan bu yazılarından bazılarını, *Yeni Ruh* adlı kitabında yayımladı (Çambel, 1929). 25.09.1929 tarihinde 117 numaralı karar ile Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Heyeti tarafından okul kütüphaneleri için faydalı görülerek bu kitaptan 200 nüshanın alınması kararlaştırıldı.

Bu kitabın hemen her yazısını, içinde kızı Fatma Perihan'ın da olduğu kişilere ithaf ettiği dikkati çekmektedir. Örneğin "İnsanın Ezeli Vazifesi" yazısını Yusuf Akçura'ya, "Michelangelo Buonarroti" yazısını Hamdullah Suphi'ye ithaf etmektedir.

Yeni Ruh kitabının ilk yazısı Wilhem Dilthey'den çevirdiği "Büyük Bir Maarif ve Mektep Islahat Planının Tarihi" adlı makaledir (Çambel, 1929, s. 7-72). Bu yazıda, 1808-1818 arasında Alman siyasetçilerin Pestalozzi pedagojisine dayalı olarak eğitim alanında ıslahatı nasıl yaptıkları anlatılmaktadır. Almanya'da 1811 yılı projesine göre, okulun görevi şöyle belirtilmiştir,

> İnsan tabındaki (doğasındaki) asli kuvveti, âmil bir uzuv hâlinde cemiyetin müşterek hayatında müessir olacak surette muhtelif sahalarda harekete getirmek, uyandırmak, umumi bir surette mümâreselendirmek (alışkanlık ve yatkınlık kazandırmak) ve inkişâf ettirmek (geliştirmek) (Çambel, 1929:63-64).

Bu tanım dikkatle okunursa, bireyin gizil güçlerinin toplumun ortak hayatını etkileyecek şekilde uyandırmak, alışkanlık kazandırma ve geliştirmek amacının altının çizildiği anlaşılmaktadır. Burada birey, Durkheim'in eğitim tanımında olduğu gibi sadece toplumun kültürü ile kültürlenmesi gereken bir varlık olarak görülmemektedir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1929'de *Türk Yurdu* dergisinde Hasan Cemil'in *Yeni Ruh* adlı eserini tanıtırken, onun için şöyle yazmaktadır;

> Garbın bugünkü yüksek ilim ve irfan hayatının temel taşlarını teşkil eden klasiklerden bir kısmını çok güzel bir lisanla dilimize çeviren Hasan Cemil Bey, *Yeni Ruh* eserini hediye etti. Her idealist genç okumalıdır. Hasan Cemil Bey'in kendisi Lessing'ler, Herder´lerle, başlayan büyük Alman idealizm cereyanının has bir çocuğu addedilebilir. (…) Hasan Cemil Bey bize Alman idealizmini terkip eden anasırdan bahsederken, bunun en mühim tezahürlerinden biri olan Alman musikisinden de bahsetmeli idi. Zira Alman kültürü bence en belagatli ifadesini edebiyattan ziyade musikisinde bulmuştur… Hasan Cemil Bey'in maarif ve mektep ıslahatından bahsederken bile gene lirik olduğu görülür. Bütün bu yazılar yüksek bir yerden kalabalık bir halk kitlesine bağıran hitaplar mahiyetine haizdir... (Yakup Kadri, 1929, s. 59-60).

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın, Maarif Vekâletine yazdığı 22 Mayıs 1934 tarihli bir yazıdan İpek Film'in, Hasan Cemil'in Selma Lagerlöf'ten adapte ettiği *Bataklı Damın Kızı* (*Türk Yurdu*, sayı: 22-25) adlı eserden bir film çekmek istediği öğrenilmektedir. Şükrü Kaya, eserin çok İskandinav ruhunu yansıttığı, Türkiye'nin muhit ve ruhuna aykırı olduğunu düşünmekte ve bu konu da Maarif Vekâletine görüşünü sormaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı İhsan Sungu, 26 Mayıs 1934'te eserin incelenmesi işini kurul üyesi Kâzım Nami Duru'ya vermiştir. Kâzım Nami de Başkan'a hitaben yazdığı raporunda "*Bataklı Damın Kızı*'nı okudum ve çok güzel buldum. Bunun filme çekilirken daha ziyade mahallîleştirilmesine çalışılırsa çok iyi olur. Bence Dahiliye Vekâleti Celilesince dermeyan edilen nokta-i nazar da bu surette gayri varit (d) bir hâle getirilmiş olur. Binaenaleyh filmin çekilmesi münasiptir, Ef." ifadesine yer vermektedir. 31 Mayıs 1934'te Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur, Dahiliye Vekâletine yazdığı yazıda filmin çekilmesinde bir mahzur görülmediği, bu gibi eserlerin Vekâlette Millî Talim ve Terbiye Dairesinde incelendiğini belirtmektedir (MEB, TTKB Arşivi, Kâzım Nami Duru'nun eser inceleme raporu). Bilindiği gibi 1934'te Muhsin Ertuğrul tarafından Aysel Bataklı Damın Kızı adıyla beyaz perdeye aktarıldı.

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere Hasan Cemil'in 1925-1930 yılları arasında *Türk Yurdu* dergisinde yaptığı neşriyat, âdeta Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Batı ve Şark eserlerinin Türkçeye çevrilmesinin habercisi niteliğin-

dedir. 1924'te İsmet Paşa'nın Heybeliada'da, klasiklerin tercümesi lüzumu üzerine yaptığı bir konuşması, gelecek yirmi yılın habercisi niteliğindedir. Shakespeare gibi yazarların çevrilmesine işaret eden Yakup Kadri Karaosmanoğlu da bu davanın savunucusu oldu.

Büyük Nefha (Üfleme) başlıklı yazısında "Millî hars binası kurulurken umum cihan harsının tarihî merhalelerini ebedi ve gayri zamanı abidelerini bırakıp da sanat ve fikir harici küçük hedeflerin devir devir parlayan ve sönen moda edebiyat ve fikriyatının muvakkat cazibesine tutulmak bir çok seyyahın kutup yıldızına arkasını vererek muşamba fenerle yolunu aydınlatmağa uğramasından hiç farklı değildir." (Çambel, 1929, s. 174-175) demektedir. Burada dünya klasiklerini kutup yıldızına benzetmektedir.

Fichte'nin hitabelerinden II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mustafa Sâtı Bey (1913) ve Necmettin Sadak (1913) söz etmekle birlikte, hitabeleri *Türk Yurdu* dergisinde (1925) ilk kez kısmen yayımlayan Hasan Cemil Çambel'dir. 1927'de *Fichte ve Fichte'nin Hitabeleri* çevirisi Türk Ocağı Merkez Heyeti tarafından basıldı. Eğitimci Mustafa Rahmi Balaban 1938'de İzmir'de, *Fichte'nin Hitabeleri'ni* bir kitap olarak yayımladı. Hasan Cemil daha sonra yazılarında "Ey Genç Türk!, Ey İhtiyar Türk!, Ey Münevver Türk!, Ey ümmi Türk!, Genç Şanlı Nesil!" gibi okuyucularına Fichtevari hitap eden bir üslubu da benimsemiştir (Ata, 2009). 19 Ocak 1957'de Hasan Âli Yücel'e yazdığı bir Osmanlıca mektupta geçen yıl "Fichte'yi revizyondan geçir de İş Bankası neşriyatı arasından bastıralım." tavsiyesini hatırlatıyor ve *Servet-i Fünun'un* edebî ilavesi olarak basılmış ve Süleyman Nazif'in de takdirine mazhar olmuş Goethe'nin *İfijeni (Iphigenie)* çevirisini de düzeltip göndermeyi düşünmektir (Bilkent Kütüphanesi, Hasan Âli Yücel Özel Koleksiyonu) .

Friedrich Schiller'in şiirlerinin ilk Türkçe tercümelerini *İçtihat* dergisinde Abdullah Cevdet yayımlamıştı. Schiller'in 18 yaşındaki iken yazdığı *Haydutlar* adlı oyunu; soylu bir aileden gelen başıboş bir üniversite öğrencisi Karl Moor'un haksızlığa uğrayıp haydutlar çetesine katılmasının öyküsüdür. Karl Moor, kötülüklerin kötülükle, zulmün yine zulümle yok edilemeyeceğini anlayıp, toplumun bu şekilde düzeltilemeyeceğini anlaması ile ilgilidir. Oyun, Mannheim Ulusal Tiyatro'da 1782'de sahnelendi. Schiller'in 1783'te yazdığı "Cenova'da Fiesko'nun Kıyamı (Cenovalı Fiesco'nun Komplosu): Bir Cumhuriyet Hailesi (Trajedisi) adlı oyun da hırslı bir zorbanın yükseliş ve çöküşünü anlatıyordu. Özellikle bu ikinci oyunun çevirisi ve yayımlanmasını 1927 yılı şartlarında değerlendirmek lazımdır. "Haydutlar" oyunu, Türkiye'de ilk kez 1930'da sahnelendi (Yücel, 1998).

1928'de Türk Ocakları, eski Yunan ve Latin klasikleri ile ölmez değerdeki eserlerin tercümesine himmet gösterilmesine karar verdi. Zaten Hasan Cemil Çambel yukarıda da gösterildiği gibi Alman Romantizminin bazı örneklerini ve *Çiçero'nun Nutku*

gibi eserleri yayımlayarak bu işte bir hayli yol kat etmişti. Ancak 25 Nisan 1928'de Türk Ocağının ikinci toplantısında Hasan Cemil'in "büyük hizmeti dolayısıyla hars heyeti azalığına intihabı hakkında takrir verilmekle birlikte teamüle muvafık olmadığı için nazar-ı dikkate alınmadığını" (Türk Yurdu, 1928, s. 222) öğrenmekteyiz.

1928'de *Türk Yurdu* dergisi tarafından iktibas edilen Hamdullah Suphi'nin *Dağ Yolu* kitabını tanıtım yazısında, Hasan Cemil, Perikles'in Zeno ve Anaxagoras gibi üstâdları varken, acaba Türk'ün millî hatibi Hamdullah Suphi'nin mektebi neresi ve üstadı kimdir? sorusunu sormaktadır. Hasan Cemil, "Alcibiades; lisanın en büyük şairi Homer'i mektebinde okutmayan muallimin ağzına bir tokat attı." (Türk Yurdu, 1928, s. 41) cümlesine yer vererek, bir milletin klasiklerine önem vermesini eski Yunan'dan getirdiği bir örnekle açıklamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa için yazdığı *Jüpiter* (1929, s. 25) adlı kitapta Jüpiter'i şöyle konuşturur: "Milletlerin istikbalini yapan kadınlardır. Harp ve sulh kahramanlarını latif cins doğurur ve latif cins terbiye eder. Türk situvayeni (vatandaşı) Mustafa Kemal bütün varlığını anasına borçludur. O her şeyini ondan aldı". Bu eserde Klasik Yunan ve Romalılar da olduğu gibi kahraman yüceltilmektedir.

Sonuç olarak emekli kurbay subay ve askerî ataşe Hasan Cemil, 1925 ve 1929 yılları arasında edebî zevki ve yüksek kültürü ile Batı klasiklerinden yaptığı çevirilerle Türkçenin ifade gücünü zenginleştirme çabası içindedir.

3. Hasan Cemil Çambel'in Türk Gençliğinin Eğitimi Meselesine Yaklaşımı

Hasan Cemil'in Türk gençliğinin eğitimi meselesine ilişkin görüşlerini anlamamızı sağlayacak iki temel metin vardır. Birincisi, millî eğitimin hedefleri, ikincisi ise Türk gençliği nasıl yetiştirilmelidir? adlı çalışmasıdır. Bu iki metinde savunulan fikirleri ek malumat ile tek tek ele almakta yarar vardır.

a. Hasan Cemil Çambel'in "Millî Terbiyemizin Hedefleri" Makalesi

Hasan Cemil 1931'de, *Türk Yurdu* dergisinin Mart sayısında "Millî Terbiyemizin Hedefleri" adlı yazısını yayımladı. Bu yazı esasen 22 Aralık 1930'da Bolu Türk Ocağında verdiği konferansa dayanır. 1931'deki metnin sonuna, 1930 metninde olmayan altı paragraf eklenmiştir. Bu son altı paragrafı, 8 Nisan1932'de verdiği "Türk gençliği nasıl yetiştirilmelidir?" adlı konferans metnine de eklemiştir.

"Millî Terbiyemizin Hedefleri" adlı konferansta, millî eğitimi şöyle tanımlamaktadır; "Millî terbiye; bütün milleti kavrayacak ve münevverle münevver olmayanlar arasındaki uçurumu kaldıracak vahdetli bir terbiyedir." (Çambel, 1930, s. 4-5). Gençliğin hayat vazifesini yaşlı nesilden aldıktan sonra daha öteye ve ileri götürmesi

için kudret ve kabiliyetle donanması lazımdır. Yetişkin neslin vazifesi, gençliği bu kudret ve kabiliyet ile donatacak genel eğitim vermektir.

Çambel'e (1930, s. 8) göre eğitim üç temele dayanmalıdır; Hayata, şimdiki zamana ve vatana/millete. Çambel'e (1930, s. 9) göre, yaşlı nesil maziye çok saplanmıştır. Şimdiki zamanı berrak göremez. "Ne olacak ve ne olmak lazımdır?" bunu bilemez. İnkılâp dönemlerinde bu yüzden gençlik, yaşlıların rehberliğini red ve inkâr eder. Yaşlılara düşen vazife, gençliği maziden bir kökle yola çıkarmaktır. Böylece genç, şimdiki zamanda durumunu doğru takdir etsin ve istikbal vazifesini açık kavrasın. Mazi ile meşguliyet, gençliğin bakışını daha ziyade geriye çevirecek ve 'istikbali ancak mazi kalıbında şekillendirmek lazım gelir.' gibi hatalı bir kanaate meydan verecek derecede kuvvetli olmamalıdır (Çambel, 1930, s. 9). Bu durumu ifade için "Historisme" kavramını almayı tercih eden Hasan Cemil (1930, s. 10), *"Historisme denilen koyu tarihçilik de kırtasiyecilik gibi kötürüm edicidir*." diye yazmaktadır. Ona göre eğitim ideali tarihinde üç temel fikir daima tekrar edip durmuştur. Bunlar, ferdiyet fikri, meslek fikri ve toplum fikri. Çambel (1930, s. 13), "*Tam insanı*" şöyle tanımlamaktadır; "Yalnız bilgi sahibi bir insan olmayacak, aynı zamanda duygu, irade ve hareket sahibi bir insan olacaktır. Hasan Cemil'in (1930, s. 14), metin içinde sıkça kullandığı kelimelerden biri de "liberal"'dir. Kendi el yazısı ile liberal kelimesini kullandığı anlamı şöyle ifade etmektedir; "Burada liberal kelimesi ile hür düşünüş tarzını ifade etmek istiyoruz, siyasi liberalizm prensibini değil."

Eskiden makale ayrı basımları yazar tarafından ithafla arkadaş ve dostlara dağıtılırdı. Yusuf Akçura'ya, "Ruh Kardeşim" ifadesini yazarak hediye ettiği konferans metni ayrı basımına el yazısı ile eklediği cümle de dikkat çekicidir. Burada şöyle yazmaktadır; "… Biz Türk gençliğine bu mesuliyet terbiyesini vermekle mükellefiz. Çünkü biz omuzlarımızda Türk istikbalinin mesuliyetini taşıyoruz." (Çambel, 1930, s. 6).

26 Eylül 1931'de *Cumhuriyet* gazetesinde "Darülfünun İdeali" adlı yazdığı iki yazı ile Darülfünun etrafında yapılan tartışmalara katkıda bulundu ve Darülfünun'un kapatılmasından çok ıslahını savundu. Bu yazıda üniversitenin bilimsel araştırma, meslek öğrenimi yanısıra umumi terbiye (genel kültür) eğitimi görevi üzerine durmaktadır. Amerikadan örneklere bu özellikle genç neslin istediğini belirtmektedir. 1 Kasım 1931'de *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı ikinci yazı makine kültürü, makine asrı, makinalaşmış medeniyet, sürat asrı, münakale asrı gibi adlar verilen 19. yüzyılın eğitim sisteminin pragmatizmin fayda, menfaat, maksat gibi kültür terminolojisi üzerine kurulduğunu ve buna rasyonel yahut akli terbiye sistemi dendiğini belirtmektedir. 1930'larda ise intuition, subjektiflik ve irrasyonelite gibi kavramlarla maddi değerler yerine ruhi değerlerin vurgulanmaya başlandığını haber vermektedir. 1930'larda ise asri medeniyet, çocuğun bütün şahsiyetini harekete geçiren ve işleten ruhi terbiye ikame etmeyi istemektedir. Hasan Cemil'in kafasındaki eğitim anlayışı, aslında

2018'de eski Millî Eğitim Bakanı Prof. Dr. Ziya Selçuk'un 2023 Eğitim vizyonunda kavramsallaştırdığı "Çift kanatlılıktan" anlayışını çok andırmaktadır.

b. Hasan Cemil Çambel'in "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" Makalesi ve Tamamlayıcı Yazıları

Kâzım Nâmi'nin (2017, s. 132) hatıralarında naklettiğine göre; Hasan Cemil, gençlik teşkilatı ile meşguliyetin bir parçası olarak bir deneme ve geçici olarak halkevleri kuracaklarını ve Kâzım Nâmi'ye de halkevlerinde çalışıp çalışamayacağını sordu. Kâzım Nâmi, İstanbul'da açılacak halkevinde bütün gönlüyle çalışabileceğini söyledi. Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip döneminde halkevleri kurucu komitesi arasında Hasan Cemil Çambel ismi de yer almaktadır. Nitekim halkevleri 19 Şubat 1932'de açıldı. Aynı tarihlerde Hasan Cemil'in, Ordu müfettişlerine Kur'an-ı Kerim'den tilavete hazırlanan Hafız Saadettin Kaynak'a Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerini götürdüğü anlaşılmaktadır (*Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Cilt: 25, s. 297). Hasan Cemil (2011, s. 36-37) *Makaleler Hâtıralar* adlı eserinde Türkçe ezan ve tekbir'i "kültürleşme hareketinin millî bir zarureti" sayan Atatürk'ün, Dr. Reşit Galip'i bu işe memur ettiğini, Reşit Galip İstanbul'dan ayrıldıktan sonra aynı vazifeyi ona verdiğini yazmaktadır.

8 Nisan 1932'de Ankara Halkevinde verdiği "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" konulu konferans daha sonra 1934'te *Hakimiyet-i Millî'ye* Matbaasından kitapçık olarak basılmıştır. Esasen Hasan Cemil'in *Makaleler Hâtıralar* kitabında bu denemenin üretilme süreciyle ilgili verdiği bilgilerden dolayı bu metnin nasıl üretildiğini de bilmekteyiz. Öncelikle Atatürk'ün sofrasında aldığı ilhamlarla bu denemeyi yazdığını ve o sırada parti umumi idari heyetinde gençlik teşkilatı bölümünden sorumlu olduğunu yazmaktadır. Hasan Cemil bu metni, Atatürk'e sofrada okumuş, daha sonra yüksek rütbeli askerî komutanların katıldığı bir akşam sofrasında da okuma performansı tekrar yerine getirildi. Atatürk, Hasan Cemil'den bu denemeyi Halkevi Salonu'nda bir konferans olarak vermesini istedi (Çambel, 2011, s. 78-79).

Hasan Cemil'in bu metni yazdığı yıllarda gençlerin Birlikçiler-Kadrocular olarak bir tür gruplaşma yaşadığı görülmektedir. Mesela o yıllarda Birlikçiler, Çanakkale Şehitleri için bir anıt kampanyası ile gündeme geldiler. Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle *Kadro* dergisinin kapanmasıyla bu çekişme çok sürmedi (Goloğlu, 1974, s. 95-97).

Konferanstaki temel fikir şudur; "Bilinçli bir eğitim sistemi, derin ve ihatalı bir kültür şuuru olmaksızın kabili tasavvur değildir. Türkiye'de eğitim ve kültür birliği yaratılmalıdır. Öğrenen, bilen, düşünen ve yaratan bir irfan, Türk'ün dünya mevkiini tayin edecektir. Hür ruhlu, sağlam ahlâklı ve yüksek kudretli bir gençliğin yetişmesi gereklidir."

Hasan Cemil'e (1934, s. 3) göre Türk gençliğinde geliştirilmesi gereken özellikler şöyle sıralanmaktadır;

- Düzenli çalışmada devamlılığı olmak,
- Modern fikri çalışmayı kendine ideal yapmak,
- Metot ruhunu ve ilmî düşünüş ruhunu benimsemek,
- Bütün bilgisini uzvî bir vahdette toplayabilmek,
- Modern ilmî ruha sahip olmak.

Hasan Cemil'e (1934, s. 4-5) göre, Türk gençliği yalnız kendine ait, kendisi için ve kendi başına bir varlık değil, bilakis bütün millete ait, bütün milletle bir ve beraber ve bütün millet için bir varlıktır. Fikir ve ruh bahçesinde büyüyen ve yetişen her genç insan fidanı en zengin madenlerden daha kıymetlidir.

Hasan Cemil (1934, s. 6), gençlerin eğitim işinde "Milletin en iyileri bunda rehberlik etmelidir." diye yazarken Kant'ın(1803) *Pedagoji Üzerine* adlı kitapçığındaki temel fikirlerden birini özetlemektedir.

Gençliğe düşen vazifeler şunlardır:

- Kendi disiplinini kendiliğinden koymalıdır, kendi eğitimini, kendi murakabesini kendiliğinden yapmalıdır.
- Yalnız duygular değil, fikirler hâkim olmalıdır: bilhassa fikirler hâkim olmalıdır.
- Sadece düşünen ve hisseden değil, hem düşünen ve hareket eden dinamik hayat yaratan bir gençlik olmalılar.
- Fikren ve ruhen köyünün, şehrinin, meslek ve iştigalinin sınırlarını aşarak büyük fikir ve hayat dünyası ile temasa gelmeli, kendi küçük muhitinin ve meslek dairesinin de sınırına sıkışıp kalmamalı, bilakis ufkunu genişletmelidir (Çambel, 1934, s. 6-11).

Hasan Cemil'e (1934, s. 6-7) göre, Türk milleti eski butlânlardan (geçersizlikten, kullanışsızlıktan) kurtulmaya uğraşırken, Türk gençliğinin yeni butlânlara kendini kaptırması nasıl tasavvur ve tecviz edilebilir (uygun görülebilir)?

Hasan Cemil'e (1934, s. 12) göre, gençliğin genel eğitiminin iki yönü vardır: Biri doğa bilimleri eğitimi (matematik, fizik, kimya ve biyoloji). İkincisi de lisan, tarih, edebiyat, felsefe ve psikoloji eğitimini içermektedir.

Hasan Cemil'e (1934, s. 12) göre, gencin meslek eğitimi de önemlidir. Her Türk genci doğal eğilim ve kabiliyetine uygun bir meslek bulmalı ve bunda ilerlemelidir. Meslek denilince devlet memurluğu anlaşılmış, diğer meslekler unutulmuştur. Teknik meslek eğitimi ile insanî zihniyet eğitimi birbirini tamamlamalıdır.

Ona göre (1934, s. 14), yeni millî eğitimin büyük hedefi fertçe, zümrece ve bütün milletçe mütenâsib bir tekamül derecesine ve yüksek bir kültür mertebesine çıkmaktır.

Hasan Cemil'e (1934, s. 18-19) göre bir milletin en mühim görevlerinden biri kendi kültürel değerlerini gençliğe aktarmak, gençliği bu değerle eğitmek ve kültür taşıyan bir gençlik yetiştirmektir. Üç değer yani fikrî zevk, estetik zevk ve ahlakî zevk, Türk gençliğinin hayat unsurları olmalıdır.

Hasan Cemil, gençlerin sağlıklı ve kuvvetli nesiller olmasını istiyor ve çağdaş pedagojinin bu yüzden jimnastiğe ve beden eğitimine önem verdiğine dikkat çekiyor. Yıldız (2020, s. 92), Prof. Dr. Özbay Güven'in danışmanlığında hazırladığı doktora tezinde, arşiv vesikalarına dayalı olarak 24 Mayıs 1933'te yani Alman beden eğitimi uzmanı Carl Diem'in Hasan Cemil'in aracılığıyla Türkiye'ye davet edildiğini belgelendirmektedir. 03. 07. 1933 tarihli CHF katip-i umumisi Kütahya Mebusu Recep Peker'in telgrafından da anlaşıldığına göre Carl Diem ile ilgilenme görevi daha sonra İzmir Mebusu Kâzım (İnanç olsa gerek) Paşa'ya verilmiştir. Güven'in (2007, s. 657) de belirttiği gibi Atatürk, Carl Diem'in raporunu da içeren kanun tasarısını Alman ve İtalyan gençlik örgütü gibi üniformalı bir gençlik istemediği için geri göndermişti.

Aşağıdaki şu ifadeler Hasan Cemil'in kültür deyince maddi kültürden çok manevi kültürü anladığını göstermektedir. Çünkü ona göre millî varlıkların dayandığı en temel unsur, maddi-iktisadi kuvvetler değil, ruhî ahlâkî kuvvetlerdir. Bu konuda Hasan Cemil şöyle yazıyor;

"Kültür deyince yalnız teknik-iktisadi kültürün ruhsuz mekanizmasını düşünmüyoruz. Bizim istediğimiz halis insani kuvvetlerin bütün dolgunlukla harekete gelmesidir. Bize yalnız maddî kültür değil, onun kadar ve ondan ziyade fikrî ve ruhî kültür lazımdır." (Çambel, 1934, s. 21).

Hasan Cemil'e (1934, s. 23) göre, dünya kültürünün hemen hepsini kavrayarak, kendi kuvvetimizle işleyerek, kendi damgamızı vurarak geliştirebilir; kendi ruhumuzdan daha yükseğini yaratabiliriz. Bu konuda II. Meşrutiyet döneminin dergilerinde sıkça yer aldığı gibi Japonları örnek göstermektedir. Hasan Cemil'e göre Japonlar, millî varlıklarına temel olan tarihlerine ve millî esaslara sadık kalmakla beraber, siyasî, askerî, iktisadî sahalarda milletin müşterek faaliyet kabiliyetini emin yapmak için garp kültür şekillerini ve eğitim mallarını süratle temsil ettiler.

Hasan Cemil'e (1934, s. 23) göre, Garp kültürü denilen şey tarihten evvelki eski ve en eski Türk kültürüyle, antik kültür denilen Yunan-Roma kültürünün ve bundan sonraki daha yeni ve modern kültürlerin tarihi bileşkesidir. Yunan kültürü, Ege kültürünün bir kızıdır. Ege kültürünü yapan Türklerdir.

Hasan Cemil'e (1934, s. 24) göre, gençlik öyle eğitilmelidir ki her genç kendi hürriyet ve hakkına sahip olsun. Kişisel özgürlük karşısında onu dengede tutacak başka bir kuvvet vardır. İşte bu toplum ruhudur. Bu ruh, gençlere şahısların üstünde kıymet idealleri verilerek oluşturulabilir.

Hasan Cemil'in (1934, s. 30) devlet tanımlaması ise şöyledir: "Devlet, herhangi bir zümrenin bir menfaat şirketi nevinden bir müessese değil, milletten ayrı, milletten hariç, millete yabancı ve fertlere düşman bir teşekkül de değil, bilakis fertleri ve bütün milleti büyük ana kucağında birleştiren ve barındıran, müşterek bir iman hâlinde herkesin kalbinde yaşayan, bütün ruhları asilleştiren ve yükselten bir ahlâk manzumesidir."

Hasan Cemil'in 1931'de *Türk Yurdu*'nun Mart sayısında "*Millî Terbiyemizin Hedefleri*" adlı yazısı karşılaştırıldığında son altı paragraftan biri şöyledir; "Tarihî saat çaldı, yaratıcı geldi ve tekmil millet yekpare bir sevgi ve iman kitlesi hâlinde ve şuurla onun arkasından yürüdü." (1931a: sayı 39-233, s. 9).

8 Nisan 1932'de verdiği "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" adlı konferans metninin son altı paragrafı içinde ilgili cümle şöyledir; "Tarihî saat çaldı, tehlikelerini müdrik millet, kurtarıcısını yarattı ve yekpare bir vücut hâlinde onun arkasından yürüdü." (1934, s. 32).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere tarihte kahramanın mı yoksa toplumun mu öncü rol oynadığı konusunda Hasan Cemil'in Carlyle ve Spencer arasında bir tercih yapamadığı görülmektedir. Birinci konferansta Carlylevari bir anlayış varken, ikinci konferans metnine Spencervari bir anlayış hâkimdir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu,[3] 1943'te *Yeni Adam* dergisinde Hasan Cemil ile yaptığı röportajda, Baltacıoğlu'nun (1943, s. 7) "Türk gençliğinin en büyük vazifeleri ne olabilir?" sorusuna Hasan Cemil şöyle cevap verdi: "Türk gençliğinin vazifeleri Türk tarihinde yazılıdır. (...) En eski çağlardan beri intikal eden ahlâk, gelenek, kahramanî hayattır. Türk gençliği bir sistemle tarihin kahramanî hayatına terbiye edilmek lazımdır." Hasan Cemil'e göre, eğer karakter yapan sosyal kurum varsa üstünlük ona verilmelidir. Hasan Cemil'e göre sanatın millîsi ve yalnız millîsi de olur. Çünkü sanat milletin maşeri ruhun ifadesidir. Shakespeare'in Romalı piyeslerinde sahneye çıkardığı Romalılar iliklerine kadar İngilizdir. Hasan Cemil'in öğrendiği en büyük ahlâkî hakikat samimiliktir ve gençlere verdiği en önemli öğüt samimi olmak öğüdüdür. Öğretmenin görevi, inkılâpçı Türk insanı ve kahramanca hayat yaşayan Türk gencini yetiştirmektir (Baltacıoğlu, 1943, s. 11).

3 Hasan Cemil, 1947'de Bolu Halkevinin çıkardığı kültür dergisi *Abant'ta,* "İsmail Hakkı Baltacıoğlu" hakkında bir yazı yazdı. Hasan Cemil, 25 yıl önce tanıdığı Baltacıoğlu'nun Eflatun gibi ebedi gençliğin sırrını çözmeye muvaffak olduğu bir konferansını hayranlıkla dinlediğini yazmaktadır. Hasan Cemil'e göre Baltacıoğlu, fikir, sanat, tabiat ve hayat artisti, heyecan ve iman adamıdır. Derin ruhlar biraz geç ve güç anlaşılır, Baltacıoğlu da yanlış anlaşılmamalıdır (Çambel, 1947, s. 3-4).

Atatürk (Attila'dan Atatürk'e-2) (1948) eserinde, "Gençlik Ruhu ve Gençleşme" bölümü dikkat çekicidir. İnsanlığı daima ilerleten ve yükselten kuvvet hakiki gençlik ruhudur. Gençlik ruhu, tarihin hakiki yapıcısıdır ve mutlak hâkimidir. Gençliği yetiştirmek demek hayatı yaratmak ve istikbali yaratmak demektir. Gençlik eğitiminde kastettiği yalnız bilgi değil, bunlardan çok daha ziyade ruh, kalp ve ahlâk kuvvetidir. Yalnız kendi için, yalnız kendi nefsi için değil, nesillerin istikbali için yaşayan bir gençliktir ki devlet ve millet için bir kıymet ve kuvvet ifade eder (Çambel, 1948, s. 31-32). Hasan Cemil'e (1948, s. 35) göre, üstünkörü Avrupa hayranlığı bir dalâlettir. Maddi kuvvetlerle ruhî ve millî kuvvetleri birbirine karıştırmak dalâletidir ve bunu yapanlar gafiller, sathilerdir.

Hasan Cemil (1948, s. 36) şöyle devam ediyor; "Bugün Avrupa çok makinalaştı ve ruhunu kaybetti. Ruhen disiplini kaybetti. Kendi mütefekkirleri iddia ediyorlar ve ispat etmeğe çalışıyorlar ki garp medeniyeti batıyor. Çünkü manevi, ahlaki kıymetlerin yerine maddi hodkâm kıymetler, fikri zekâsının yerine kazanç zekâsı ve ırkın sıhhati yerine profesyonel rekor sporun geçti. Biz kimsenin mukallidi olmayacağız. Biz biz olacağız." Hasan Cemil'in bu satırlarda Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı eserine (1918-1922) gönderme yaptığı söylenebilir. Aktaş Yasa (2021) Hasan Cemil'in, Spranger'den (?) *Batı Dünyasının Batışı* adlı yarım kalmış bir çevirisini belirtmektedir. Buradaki Spranger, Spengler olsa gerektir.1963'te Toynbee'nin de manevi öğrencisi sayılabilecek Amerikalı tarihçi William McNeill'in *Batı'nın Yükselişi* adlı kitabı da Spengler'a bir tür cevap niteliğindedir.

Burada Eski Yunan'dan örnek getirerek Eflatun'un, yeni millet oluşturmak için nasıl Helen gençliğine teveccüh ettiğini gösterir. Gençliğe fikri, ruhi eğitimi, güzel sanat eğitimi yanında beden eğitimi verilir. Yalnız fikir ve sanat eğitimi, insanı yumuşatır, yalnız edeb terbiyesi bile çiğleştirir. İkisi ahenk içinde olursa o zaman insan tam olur, aklı, cesareti ve iradesi tekemmül etmiş bir varlık olur, tam bir devlet bekçisi ve tam bir savaşçı olur (Çambel, 1948, s. 42-43).

Hasan Cemil, buradan Fichte'nin hitabelerine geçmektedir. Hasan Cemil'e (1948, s. 48-49) göre milletin gözündeki körlüğü kaldırmak, ruh gözünü açmak, millette yüksek yeni bir benlik yaratmak, milleti yeniden eğitmek kendisinde sönmüş veya yabancılaşmış iğreti hayatın yerine tamamen millî taze bir hayat uyandırmaktır. Buradan sonra Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin analizini yapmaktadır (Çambel, 1948, s. 51-53). Atatürk "kendi kahramanî hedefini Türk gençliğinin önüne dikti. Bu en büyük en birinci millî hayat maksadına daima daima coşkun hamlelerle atılmak bu gençliğin ebedi vazifesidir." (Çambel, 1948, s. 53).

5 Kasım 1948'de *Ulus* gazetesinde "Kıssasan Hisse" adlı yazısında Türkiye ve Amerika'nın karşılıklı iş birliği içine girdiği o günlerde demokrasilerde kanuna riayetin çok önemli olduğunu, Amerika'nın ruhunu yansıttığını düşündüğü Abraham Lin-

coln'den uzun bir alıntı ile açıklamaktadır. 1946'da ise Bolu Halkevi kültür dergisi, *Abant*'ta Cumhuriyet Bayramı özel sayısı için Lincoln ile ilgili üç anekdot aktarmıştı.

21 Aralık 1952'de *Dünya* gazetesinde "Atatürk'ün Sesine Koşan Gençlik" adlı yazısına Makedonya Kralı Philippe'nin Aristo'ya yazdığı mektupla başlıyor. Bu mektupta Kral Phillippe, Tanrılarına, oğlu İskender'i Aristo zamanında verdikleri için şükretmektedir. Hasan Cemil'e göre, Atatürk döneminde yaşayan Türk gençleri de bu dönemde dünyaya geldiği için Allah'a şükretmelidir.

29 Şubat 1953'te *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı "Saltanattan Cumhuriyete" adlı yazıda, Amerikalı eğitimci Horace Mann'dan (1796-1859) şu alıntıyı yapmaktadır;

> Cumhuriyetler birbiri ardından battılar… Sebebi halk yığınlarının zekâ ve faziletten mahrum bırakılmasıdır. Bunun neticesi olarak, bu yığınlar anarşiye, sonra da istibdada teslim edildiler. Eğer biz çocuklarımızı iyi vatandaşlar olmağa hazırlamazsak; zihinlerini bilgi ile zenginleştirmez, kalplerine hakikat ve vazife sevgisini ve bütün mukaddes şeylere saygı duygusunu içirmezsek, bizim cumhuriyetimiz de ötekiler gibi yıkılmak zorunda kalır… Bizim muhtaç olduğumuz şey, bütün milletçe umumi zekâ, umumi iffet, umumi fazilettir. (Çambel, 2011, s. 91).

İlk bakışta Hasan Cemil'in Horace Mann'a atıfı, 1945 sonrası ortaya çıkan uluslar arası konjektürün bir yansıması gibi görünse de Horace Mann'ın eğitim görüşleri II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı eğitim literatüründe karşımıza çıkmaya başladı. Örneğin, Süleymanpaşazâde Sami, Pestalozzi'nin eğitim görüşlerinden ilham alarak Amerika'da halkın (avamın) eğitiminin öncüsü Horace Mann'dan söz etmektedir. Mann'ın halkın eğitimine önem vermeyen bir kişi, pek çok ilme vâkıf olsa da Amerika'da devlet adamı gibi şerefli bir ünvanı taşımaya layık olmadığı fikrinin altını çizmektedir (Toker, 2007, s. 252).

4. Hasan Cemil Çambel'in Tarihçiliği ve Tarih Eğitimi Üzerine Düşünceleri

Hasan Cemil, 15 Nisan 1931'de resmî olarak kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinde (Türk Tarih Kurumu) üye ve daha sonra başkan olarak aktif görev üstlendi. 9 Mayıs 1932'de Türkiye'ye gelen Bulgar tarihçiler heyetine, cemiyet üyesi olarak Bolu Milletvekili Hasan Cemil'in refakat ettiği anlaşılmaktadır. 11 Mart 1935'te Yusuf Akçura'nın vefatı üzerine Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Başkanlığına getirildi. Hasan Cemil, bu görevi 1941'e kadar sürdürdü. Aktaş Yasa'nın (2021) belirttiği gibi onun döneminde 1935'te Alacahöyük'te kurumun ilk kazısı başladı ve 1937'de II. Türk Tarih Kongresi topladı.

Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle yazılan *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930) adlı kitapta Bolu Mebusu ve cemiyet azası Hasan Cemil de görülmektedir. Bu eserdeki

"Ege Medeniyeti" bölümü onun kaleminden çıkmıştır. Hasan Cemil, Ege Medeniyeti yazısını şöyle bitiriyor;

> "İlk insan kültürleri, Türk kavimlerinin beşiği olan Orta Asya'nın geniş yüksek yaylalarında doğmuş, burada kol kol şarka garba cenuba yayılmış, Asya'nın muhtelif sahalarını, ön Asya'yı Afrika'yı, Avrupa'yı ve Amerika'yı kaplamış böylece bu eski Türk kültürleri dünyanın ilk kültürleri ve sonraki kültürlerin alt temelleri olmuştur. Taş devrinde, Ege kültürü de bu ölü ağacın uzakça bir dalıdır." (1930, s. 18).

Hasan Cemil, 4 Temmuz 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresinde "Ege Medeniyetinin Menşeine Umumi Bir Bakış" konulu bir konferans verdi. *Makaleler-Hâtıralar* adlı (2011, s. 77-78) eserinde bu konferans metni üzerinde Atatürk ile 1 Temmuz'da gece vaktine kadar çalıştıklarını, eserin kendisinin değil, esasen Atatürk'e ait olduğunu belirtmektedir. Türk tarih tezine göre, Batı medeniyetinin de temelini oluşturan Ege medeniyetine, eski Türkler de kültürüyle katkı yapmıştır.

Hasan Cemil'e (1934, s. 23) göre Garp kültürü denilen şey, tarihten evvelki eski ve en eski Türk kültürüyle, antik kültür denilen Yunan-Roma kültürünün ve bundan sonraki daha yeni ve modern kültürlerin tarihî muhassaladır (bileşkesidir). Yunan kültürü, Ege kültürünün bir kızıdır. Ege kültürünü yapan Türklerdir.

4 Temmuz 1935 tarihli Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programının Ön Projesi'nin giriş kısmı da Atatürk'ün direktifleri ile Hasan Cemil'in kaleminden çıkmıştır. Yine Atatürk'ün direktifiyle Hasan Cemil bu metni; üzerinde düzeltmeler yapılmak ve Millî Eğitim Bakanlığının (Kültür Bakanlığının) kanalıyla bu görevlerin, Türk Tarih Kurumuna verilmesi için 15 Temmuz 1935'te Millî Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a göndermiştir (*Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Cilt: 27, s. 279).

1939'da *Belleten*'de yazdığı "Atatürk ve Tarih" adlı yazısında Atatürk'ün dil ve tarih alanında yaptıklarını Sezar, Şarlman ve Friedrich ile karşılaştırırken, farkını tarihte milli ideallerin yanında insanlık idealininde yükseldiğini görmesi olarak belirtmektedir (Çambel, 1939, s. 270).

5 Ekim 1942'de *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladığı "İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı İrfanı ve Türk İnkılâbları" adlı yazıda, "Osmanlı İmparatorluğu'nda millî kültür yerine şark kozmopolitliği taşıyan dil ve kültürü, devletin o zamanki siyaset ve maksatlarına ve milletin büyük başarılarına çok yardım etti." görüşünü paylaşmaktadır. Yazıyı şu paragrafla bitirmektedir; "Bu Türk dilinin yeniden fethi ve Türk kültür ve sanatının yeniden yaratılması ve istiklalini kazanmasıdır. Elbette bu savaşsız ve emeksiz olmayacak, belki de arada bazı güzel çiçekler ezilecektir. Fakat tohumlar filizlenip yeni çiçekler açınca, bu bir bahar olacak ve her taraftan hayat fışkıracaktır.

Hasan Cemil, 1947'de *İstanbul'un Fethi* adlı kitapçığını kaleme aldı. Pek çok İngilizce ve Almanca eserlere atıf yaptığı bu kitapta, temel kaynak Hoca Saadettin'in (1584) *Tâcü't-Tevârih* adlı eseri görülmektedir. Yahya Kemal Beyatlı'nın "Yeniçeriye Gazel" adlı şiiri, kitabın ortasında kuşe kağıda basılmıştır. Hasan Cemil (1947, s. 63), İslam kültürünün bütün Orta Çağ boyunca Batı kültüründen üstün olduğunu, Osmanlı padişahlarının siyasetinin içeride ve dışarıda İslam siyaseti olduğunu yazmaktadır. Hasan Cemil'e (1947, s. 64) göre, bu siyasî, askerî ve kültürel şartların tesiri ile Fatih tarafından Gentile Bellini'nin İstanbul'a getirilmesi ve Kanuni zamanında Michelangelo'nun söz konusu olması (Sultan II. Bayezid döneminde Haliç'e köprü projesi kastediliyor olabilir?) gibi çeşitli konular istisna edilirse Osmanlılar, Batı Rönesans hareketinin dışında kaldılar.

Buraya kadar Hasan Cemil'in tarihçiliğini değerlendirmeye çalıştık. Şimdi tarih eğitimi ile ilgili görüşlerini ele almakta yarar vardır. Hasan Cemil'e (1934, s. 16) göre, millî eğitimin mühim bir yönü tarih eğitimidir. Çünkü millî ruhun en canlı estiği yer tarihtir. Biz ne isek tarihimizle oyuz. "Biz tarihi, atalarımıza büyük işler başartan mukaddes millî ateşi bizde tutuştursun diye istiyoruz." Bu ifadeler, Fichte ve Dilthey gibi Alman düşünürlerin tarih felsefesinden esintiler taşımaktadır.

Hasan Cemil, gençlere şöyle seslenmektedir:

> Türk gençleri, tarih ihtiyar yapar, hayata yabancı yapar derlerse inanmayın. Bir milleti kendi mukadderatına ulaştıran yol, mazinin tepelerinden geçer. Fakat evlatlarım! Bunu eski zamana bağlı kalmak manasına almamalı, bilakis yüzümüz hâle (şimdik zamana) ve şe'niyyete (realiteye) dönük olmalı, yeniyi yapmak iradesi içimizde daima canlı kalmalıdır. (Çambel, 1934, s. 17).

Bu satırlardan da anlaşıldığı üzere Hasan Cemil, gençlerde yeniyi yapma iradesini canlı tutan bir tarih eğitimi istemektedir. Hasan Cemil (1942a, s. 2), Nietzsche'nin şu sözünü paylaşıyor:

> Tarihi bir hadise sırf bilgi mevzu olarak mütalaa edilirse ölüdür. Tarih ve tarihi terbiye hayatın hizmetine girmelidir ki kurtarıcı ve istikbal yapıcı bir faydası olsun."

1 Kasım 1942'de *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladığı ve *Attilâ'dan Atatürk'e-1 (1948?)* adlı kitabına da koyduğu "Ay-Ağac Rüyası: Söğüd-İnönü Hakikati" yazısı Osman Gazi'nin rüyasına, getirdiği bakış açısı ile pozitivist tarih eğitimine bir tür manifesto niteliğindedir. Gibbons, Nietzsche, Herder ve Goethe'den yaptığı destekleyici alıntılarla efsanelere hak ettiği yeri verme çabası içindedir. Burada şöyle yazıyor;

> "Biz son asırlarda müspet ilimlerden iktisadi ve teknik terakkilerden uzak kalışımızın bir aksülameli olarak mı nedir, maddeciliğe ve maddeci tarihe çok değer verir ve sembollerimizi ve efsanelerimizi inkâr eder olduk. Buna bir misal olarak Osmanlı Devleti'ni kuran Osman Bey'in ay ve ağaç rüyasını ağızdan ağıza anlatılıp gelen uydurma bir masal diye yazılan yeni tarihlerdir... Bu zihniyet millî efsane hazinemizi yıkmaktan başka bir şeye yaramaz." (Çambel, 1942, s. 2).

Hasan Cemil'e (1942, s. 2) göre millî efsanelerimize hor bakılmamalıdır bilakis Eflatun gibi sembollerin ideallerindeki güzellik için heyecan duymalıyız. Çünkü bunlar bize bir kere olabilmişi gösteren ve yeniden, bir daha olabileceğine işaret eden yıldızlardır.

Hasan Cemil 12 Mayıs 1943'te *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı "Türk Kültür Davası" adlı yazısında, efsane meselesine yine temas etmektedir. Hasan Cemil, kültürün yabancı istilasından kurtarma savaşında irade ve kuvvet kaynağı olarak dil, tarih ve efsaneyi göstermektedir. Efsane ile ilgili olarak şöyle yazıyor;

"Efsanesiz her kültür kendi yaratıcı tabiat kuvvetini kaybeder. Çünkü iğreti ve çürük temele dayanır. Millî efsane bütün kültür hareketini çevrelemeli ve ona birliğini temin etmelidir." (Çambel, 2011, s. 26).

Yine Nietzsche'den bir alıntı yapıyor;

> Efsanesiz mücerret insan, mücerret terbiye, mücerret ahlâk, mücerret hukuk, mücerret devlet, mücerret bir san'atkâr fantezisi, hiçbir sabit ve mukaddes yurdu olmayan bir kültür... Bir kültür ki bütün başka kültürlerden kıt kanat gıda toplayarak beslenmeye mahkûm … Bu nedir? (Çambel, 2011, s. 26).

Baltacıoğlu (1943, s. 7), Hasan Cemil Çambel ile görüşmesinde, *Türk'e Doğru* kitabındaki "Efsaneye kıyma!" yazısını hatırlatarak, Hasan Cemil'in *Cumhuriyet* gazetesindeki bu yazısındaki "Efsanesiz millet, millet değildir." görüşü ile gösterdiği cesareti takdir etmektedir. Bu görüşmede yine Hasan Cemil, "İnsanlar dıştan içe değil, içten dışa taşan bir yaratma kudretine sahip olabilmek için millî efsanelerini daima kalbinde yaşatmalı ve onlardan kuvvet almalıdır. Efsane ölürse iç kaynak sönmeye mahkûmdur." fikrini yineledi (Baltacıoğlu, 1943:7). 1948'de Hasan Cemil, klasik tarih ders kitaplarının yazılış tarzları sebebiyle milletlerin ruhunu gösteremeyeceğini itiraf etmektedir (1948b, s. 2).

Şimdi Osman Gazi'nin rüyası meselesini tarihçilik mesleği açısından ele alalım. 2010'da rahmetli Prof. İnalcık'ın rüya motifinin pek çok hanedan için anlatıldığı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok sonra ortaya çıktığı iddiası, akademik olarak Osmanlı tarihçileri arasında önemli tartışmayı tekrar alevlendirdi. M. Fuad

Köprülü (1972, s. 41-42) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı klasik eserinde bu "menkıbeyi" (efsane değil) bilimsel olarak ele almaktadır. F. Giese'ye göre bu menkıbe, Osmanlı hanedanına Anadolu'da diğer Türk beylikleri üzerine egemenlik kurmak için ilahi bir meşruiyet vermek arzusunun bir yansımasıdır. Köprülü bu yoruma katılmaktadır. Köprülü'ye göre, benzer menkıbelere Gazneli Tarihi'nde karşılaşılmaktadır. Reşidüddin, *Cami'üt-tevarih* adlı eserinde benzer bir Oğuz ananesinden söz etmektedir. XIV. yüzyıla ait küçük bir *Selçukname*'de de bu rüyanın prototipleri bulunmaktadır.

Meseleye tarih pedagojisi açısından baktığımızda 19. yüzyılın başında Fransız tarih ders kitaplarında Yunan ve Roma mitolojisinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ancak zamanla mitoloji konuları, tarih ders kitaplarının dışına çıkarıldı ya da ünite sonlarında okuma parçası başlığı altına alındı. Şimşek (2001, s. 25), bu konudaki bir yazısında Türk destanları ve seçilmiş efsanelerin ilköğretim sosyal bilgiler programında uygun bir şekilde alınması ve gerekli düzenlenmesini öneriyordu. 2005'te Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programında 4. sınıf düzeyinde bir kazanımda efsane ve destanların kullanılmasının vurgulanması, sosyal bilgiler çerçevesinde romantik dönemdeki ortaokul çocuklarının millî kimliklerinin oluşmasında efsanelerin yardımcı araç olduğunun öneminin bir kez daha yaygınlaşmasını sağladı (Tangülü, 2016, s. 67-68). 2018 öğretim programında, bu kazanımdaki efsane ve destan ifadelerinin açıklamalarda yer aldığı görülmektedir. Gerçekte Türkiye'de öğrencilerin Ülgen ve Umay gibi Türk mitolojisinin önemli isimlerini bilmeleri gerekir. Ancak bu bilgilerin en ayrıntılı öğrenilebileceği yer "halk kültürü" dersleridir.

Lise tarih derslerinde Osman Gazi'nin rüyası, tıpkı Fuad Köprülü'nün ele aldığı gibi daha geniş bir Türk tarihi çerçevesinde öğrencilere "menkıbe" olarak sunulabilir. Özellikle efsaneler, lisede edebiyat derslerinde eski Türk toplumlarının düşünce dünyasını ve ütopyalarını anlama açısından kullanılabilir.

Tartışma ve Sonuç

Hasan Cemil, *Türk Yurdu, Anadolu Mecmuası ve Hayat Mecmuası* gibi pek çok dergide ve gazetede yazıları ve çevirileri ile Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Hasan Cemil'in 1925-1930 yılları arasında, dönemin dergilerinde yaptığı tek kişilik yayın faaliyeti, Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde Batı ve Şark eserlerinin Türkçeye çevrilmesine bir tür alt yapı hazırlamıştır.

Hasan Cemil Çambel, Türk Tarih Kurumu üyesi ve başkanı olarak tarih çalışmalarına da imza attı. Hasan Cemil Çambel'in eserlerini ve bazı çevirilerini, kızları Halet ve Leyla Hanım, 1998'de Atatürk Araştırma Merkezine bağışladılar (Kopaçlı, 1998, s. 330). Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi de Halet Çambel

ve Nail Çakırhan[4] koleksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır. Hasan Cemil Çambel külliyatının da yayımlanmasının şerefi bu üç kuruma ait gibi görülmektedir.

Daha 1929'da Yakup Kadri, onun *Yeni Ruh* adlı kitabını tanıtırken "Alman kültürünün en belagatlı ifadesini, edebiyattan ziyade musikide bulduğunu" ileri sürmüştür. Hasan Cemil'in daha sonra yazılarıyla müzik meselesine de eğildiğinin bir kanıtı yoktur. Selma Lagerlöf'ten adapte edip *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı *Bataklı Damın Kızı* eseri daha sonra Türk köyünün şartlarına uygun bir senaryo ile "Aysel" adı eklenerek, 1934'te Muhsin Ertuğrul, 1969'da Zafer Davutoğlu tarafından beyaz perdeye uyarlanmıştır.

1920'li yıllarda Hasan Cemil eserlerinde, Ziya Gökalp'in icat ettiği "hars" kavramını hem kültürün millete ait bölümü için kullanıyordu. Daha sonra hars, yerini kültür kavramına bıraktı. Hasan Cemil'e (2001, s. 29-30) göre "Teknik kolaydır, fakat kültür öyle değil. Kültür; bir lokomotif, bir uçak, bir elektrik cihazı gibi fabrikada yapılır, çabuk ve kolay yapılır bir şey değildir, kültür yahut manevi ve fikri medeniyet tabii bir hadisedir, daha önceki sebeplerin bir neticesidir ve bir tekamüldür.(…) Tedrici bir değişme, gayri şuurî, göze görünmez ve his olunmaz bir ameliye ki icatlar için hazırlanmış bir durum, tohumu kaynaştırmağa ve meyve vermeğe elverişli sürülmüş verimli bir toprak ister." Esasen bu görüşler teknoloji kültürüne de uygulanabilir. Yani teknik ya da teknoloji de kültürel bir alt yapı gerektirir. Genel olarak kültür, bilim ve teknolojik ilerlemeye engel ise o, çok daha vahim bir durumdur. Hızlı trenlerin yapımı, biyonik protez kolların üretimi ve uzay teknolojisi hemen olabilecek gelişmeler değildir. Bunun için nitelikli insan gücü, sermaye, yabancı uzman desteği ve teknoloji transferi gibi unsurlar gereklidir.

Hasan Cemil, 1930'larda kültür ve medeniyet kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmaktadır. 1940'lı yıllarda Ziya Gökalp gibi bir kültür ve medeniyet ayrımına gitmiştir. Özyurt'a (2005, s. 197) göre bu ayrım Ziya Gökalp'ın konu üzerinde düşünmesinin 3. dönemine rastlamaktadır. Baltacıoğlu (1943, s. 7) ile yaptığı röportajda "Medeniyet denilen şey iğreti bir şeydir, bir makyajdır." demektedir. 1948'e gelindiğinde Hasan Cemil'in Garp medeniyetinin çok makinalaştığına yönelik eleştirileri Oswald Spengler gibi aydınları okuduğuna ve yakından takip ettiğine işarettir. Burada artık medeniyet, kültürün sonbaharını çağrıştırmaktadır.

Hasan Cemil, II. Meşrutiyet döneminden beri Türkiye'de aydınlar arasında bilinen Alman filozof Fichte'nin ve görüşlerinin 1925'ten sonra daha geniş kitlelerce tanınmasını sağladı. Diğer yandan Çelik'in de (2005, s. 63) vurguladığı gibi Fich-

4 Sonradan damadı olacak olan Türkiye Komünist Partisi üyesi Nail Çakırhan (2008, s.131), *Anılar*'ında 1940'ların başında Hasan Cemil'in, (kitapçı) dükkânlarına bir iki defa geldiğini ve hatta dergilerine *(İstiklâl* gazetesi olabilir) yazı yazmak istediğini belirtmektedir. Bu durum, bir babanın damat adayını daha yakından tanımak için izlediği bir strateji olarak yorumlanabilir.

te, eğitim sırasında çocuğun aileden soyutlanması gerektiğini vurgularken, Hasan Cemil, eğitimin aileden başlayıp okulda devam etmesi görüşündedir. Hasan Cemil, Alman eğitim ve okul tanımlarında, bireyin gizil güçlerini toplumun ortak hayatını etkileyecek şekilde uyandırma, alışkanlık kazandırma ve geliştirme amacının altını çizmektedir.

Hasan Cemil'in "Millî Terbiyenin Hedefleri", "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" adlı konferans metinleri, öğretmen adaylarına 1930'lardaki yönetici ve karar vericilerin eğitimden ne beklediğini anlamaları için "Türk eğitim tarihi" derslerinde okutulmalıdır. Hasan Cemil'e göre millî eğitim, aydın ile aydın olmayan arasındaki uçurumu kapatacak birlik olma hâli yaratacak bir eğitimdir. Tam insan, bilgi, duygu, irade ve hareket sahibi insandır. Özellikle "Türk Gençliği Nasıl Yetiştirilmelidir?" adlı metni Atatürk'ün sofrasındaki bilimsel sohbet ve tartışmaları da yansıttığı için ayrıca önemlidir. Hasan Cemil'e göre bir eğitim sistemi geniş açılı bir kültür bilincine dayanır, eğitim ve kültür birliği yaratılmalıdır. Nitekim 1935 ve 1941 arasında Maarif Vekâletinin adı, Kültür Bakanlığı olarak değiştirilmişti.

Hasan Cemil'e göre gençliğin tarih eğitiminde "Historisme" anlayışı maziperestliğe yol açağı için çok kötürüm edicidir. Hasan Cemil, kahramanların tarihteki rolü konusunda Carlyle ve Spencer arasında gidip gelmektedir. Bu konuda benzer bir eleştiriyi, Kerim Sadi (1964), A. Cerrahoğlu takma adıyla yazdığı *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi Fuat Köprülü* adlı eserinde Fuad Köprülü için ileri sürmüştü. 19. yüzyılda tarih biliminin ve tarih eğitiminin gelişmesini göz önüne getirdiğimizde efsane ve destanlar, tarih derslerinden çok edebiyat ve halk kültürü derslerinin bir konusu olmuştur. Nietzsche, Herder ve Goethe'den de aldığı güçle Hasan Cemil çok cesurca bir çıkış yapmakla, Barthold Georg Niebuhr (1776-1831) gibi Alman tarihçilerin açtığı yolda efsanelerin önemini tekrar gündeme getirmektedir. Ancak Niebuhr gibi kılı kırk yaran bilimsel bir tutumdan çok romantik ve şairane bir tutum ile efsanelere yaklaşmaktadır. Hasan Cemil, yazılarında efsane yerine destan kavramını kullansa, bu terimi 19. yüzyıl ulus devletlerin eğitim politikası ile ilişkilendirmek daha kolaydır. Ama efsane kavramında ısrar etmesi düşündürücüdür. Fuad Köprülü, Osman Gazi'nin rüyası meselesinde gerek yaklaşımı ve gerekse kullandığı terminoloji ile daha tarihçilik mesleği içerisinde hareket etmektedir.

Teşekkür Notu: Hasan Cemil Çambel'in kendi el yazısı ile yazdığı otobiyografisi Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Halet Çambel ve Nail Çakırhan Koleksiyonu arasında idi. Bu metne ulaşmama yardımcı olan koordinatör yardımcısı Dr. Nurçin İleri'ye teşekkürü bir borç bilirim. Dahiliye Vekâletinin Maarif Vekâletine yazdığı *Bataklı Damın Kızı* adlı eserle ilgili 22-31 Mayıs 1934 tarihli yazışmaların fotokopilerini benimle paylaşan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı eski kurul üyesi Sayın Ömer Özcan'a da çok minnettarım. *Ulus* gazetesindeki yazıla-

rından haberdar eden ve benimle paylaşan Hocam Prof Dr. Özbay Güven'e teşekkür ederim.

Kaynakça

Aktaş Yasa, Azize (2021) "Hasan Cemil Çambel" maddesi, *Atatürk Ansiklopedisi,* erişim adresi https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hasan-cemil-cambel/.

Aliy, A. (2015). Türk düşüncesi'nde batı felsefesinin alımlanışına bir örnek: Hasan Cemil Çambel'in Fichte ve Fichte'nin hitâpları çalışması. *Kutadgubilig.* 5 (28), 197-212.

Anonim (1992). "*Çambel, Halet" maddesi, AnaBritannica,* Cilt:6, s.303.

Anonim (1992). "*Çambel, (Fatma) Perihan" maddesi, AnaBritannica,* Cilt:6, s.303.

Ata, B. (2009). *Fichte'nin Eğitim Üzerine Düşünceleri ve Türkiye'deki Yansımaları.* Pegem Akademi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2009), Cilt:25, s.297, Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2009), Cilt:27, s.279, Kaynak Yayınları.

Baltacıoğlu, I. H. (1943). Üstadlar ne diyorlar: vııı, Hasan Cemil ile görüştüm. *Yeni adam*. (444), 6-7.

Bilkent Kütüphanesi (2014).

Hasan Âli Yücel Özel Koleksiyonu, Hasan Cemil Çambel'in Hasan Ali Yücel'e Mektubu: 1957 Ocak 19.

Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi (2015). *Halet Çambel ve Nail Çakırhan Koleksiyonu.*

Cerrahoğlu, A. (1964) Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi Fuat Köprülü. Gün Matbaası.

Conker, F. (1983). Türk Tarih Kurumu: Kuruluş, amacı ve çalışmaları. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çakırhan, N. (2008). *Anılar,* söyleşi: Erden Akbulut.TÜSTAV

Çambel, H. C. (1924-1925). Fichte'nin hitabeleri. *Türk yurdu*. 2 (10), 314-324.

----------(1927). Fichte ve Fichte'nin Hitabeleri. Türk Ocağı Merkezi Heyeti Matbaası.

----------(1929). Yeni ruh. Hamit Matbaası.

----------(1929). Jüpiter. Hamit Matbaası.

----------(1930). Millî terbiyemizin hedefleri. Bolu Matbaası.

----------(1931a). Millî terbiyemizin hedefleri. *Türk Yurdu,* 89 (233), 1-9.

----------(1931b., 26 Eylül). Darülfünun ideali", *Cumhuriyet, s.1,2.*

----------(1931c., 1 Teşrin-i sani). Darülfünun ideali", *Cumhuriyet, s.1,5.*

----------(1932).Türk gençliği nasıl yetiştirilmelidir? Hakimiyet-i Millîye Matbaası.

----------(1932). Ege medeniyetinin menşeine umumi bir bakış. Birinci Türk Tarih Kongresi, s. 199-214.

----------(1933). Ege medeniyeti. Türk Tarihinin Ana Hatları.

----------(1939). Atatürk ve tarih. *İlköğretim.* 2 (24), 77-79.

----------(1939). Atatürk ve tarih. *Belleten.* 3 (10), 269-273.

----------(1942a,1 Birinci Teşrin). Ay-Ağac rüyası: söğüd-inönü hakikati", *Cumhuriyet*, s.2.

----------(1942b,5 Birinci Teşrin) İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı irfanı ve Türk inkılabları. *Cumhuriyet*, s.8.

----------(1943a.12 Mayıs) Türk kültür davası", *Cumhuriyet.*

----------(1943b). Türk kültür davası. *Yeni Adam,* 12 (440), 9-11.

----------(1944). "Türk kültür rönesansı. *Yeni Adam*, 13 (490), 9-11.

----------(1946). Abraham Lincoln ve üç menkıbesi. *Abant Bolu Halkevi Kültür Dergisi*, 2 (11), 12-14.

----------(1947). İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Abant Bolu Halkevi Kültür Dergisi*, 3(13), 3-4.

----------(1947). Yunan siteleri. *Yeni Adam*, 15 (612).

----------(1947). İstanbul'un fethi. Varoğlu Yayınevi İstanbul.

----------(1948a, 18 Ekim). Bolu'dan bahtı kara bir miting hikayesi. *Ulus*, s.3., sü 6-7.

----------(1948b, 5 Kasım). Kıssa'dan hisse. *Ulus*, s.2., sü 1-3.

----------(1948c?). Attilâ'dan Atatürk'e-1. *Varoğlu Yayınevi.*

----------(1948d?). Atatürk (Attilâ'dan Atatürk'e-2), *Varoğlu Yayınevi.*

----------(1952). Bir eser üzerine: Karagün. *Dünya*, 1 (76).

----------(1956). Bir demokrasi havarisi Thomas. *Dünya*, 5 (1431).2.

----------(2011). Makaleler hâtıralar. 3. Baskı Türk Tarih Kurumu Basımevi

Çelik, A. (2005). Hasan Cemil Çambel'e göre Fichte ve düşünceleri. (Bahri Ata ve İkram Bağcı) (Ed.) *Eğitim klasikleri incelemeleri.* (s.55-64) Pegem Yayıncılık.

Dilthey, W. (2004). Alman ruh tarihine dair tetkikler; Dilthey'in külliyat-ı âsarından 3. Cilt, (Hasan Cemil, çev.), 2. Baskı, Yeni Zamanlar Yayınları.

Duru, K. N. (2017). *Hatıralar; ittihat terakki/cumhuriyet devri Makedonya hatıraları*. Altınordu Yayınları.

Goethe (1340/1924). *İfijeni toris'de bir temaşa (Iphigenie auf Tauris).* H. Cemil, ter.), Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası.

Goloğlu, M.(1974). *Tek partili cumhuriyet (1931-1938).* Kalite Matbaası.

Güven, Ö. (2007) Atatürk ve cumhuriyet döneminde beden eğitimi ve spor. *Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze dil kültür eğitim*. (Nazife Güngör, Ed.), Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Kopaçlı, Z. (1998). Atatürk Araştırma Merkezi kütüphane ve arşivini zenginleştirme çalışmaları ve Hasan Cemil Çambel adına yapılan bağışlar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 14 (40), 329-332.*

Köprülü, M. F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğu`nun kuruluşu.* Başnur Matbaası.

Maarif Vekaleti (1929). *Millî Talim ve Terbiye Heyeti Kararları,* 117 numaralı karar.

Öztürk, K. (1993). *Türk parlamento tarihi tbmm- ıı. dönem, 1927-1931*.TBMM Vakfı Yayınları.

Özyurt, C. (2005). Milletleşme sürecinde Ziya Gökalp'in medeniyet araşıyı. *Doğu Batı,* 8 (31), 179-198.

Schlieffen, A. G. (1327). Kan (Canea- M.Ö. 216), (Hasan Cemil, ter.). İstanbul: Matbaayı Askeriye.

Sevindi, N. (2013). Atatürk'ün yakın arkadaşı Hasan Cemil ile anılar ve günümüz. Erişim adresi https://www.youtube.com/watch?v=8noYhJQiwsg.

Şimşek, A. (2001). Tarih eğitiminde efsane ve destanların rolü. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* (2), 11-21.

Tangülü, Z. (2016). Efsaneler ile sosyal bilgiler öğretimi. *Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebiyat incelemeleri*. (Halil Tokcan, Ed.), Pegem Akademi, s. 59-81.

Toker, Ş. (2007). *Süleyman Paşa-zâde Sami Bey Külliyât-ı Âsâr ve İhtisasat,* (Haz.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) (1929). Tenkit ve bibliyografya: Yeni ruh. *Türk Yurdu*, 19 (213), 59-62.

Yıldız, M. (2020). Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde beden eğitimi ve spor alanında gelen yabancı uzmanların istihdamı, çalışmaları ve etkileri (1923-1973), (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yücel, H. A. (1998). 200'üncü doğum yılında Friedrich Schiller. *Hürriyet gene hürriyet–III,* (s.384-387), (Canan Yücel Eronat, Der.), Türk Tarih Kurumu Basımevi.